

דף שבועי

בס"ד

פרשת בלק, תשפ"ג, מספר 1526

הגורמים הגאוגרפיים והסוציולוגיים לאירוע "בנות מואב" שלום קולין

גובה ההרים במואב מגיע עד 1300 מטר מעל פני הים. גושי האוויר המגיעים מהים התיכון מתקררים בעת הגיעם להרים הגבוהים הללו, שהטמפרטורה בהם נמוכה יותר מאשר בשפלת יהודה ובמדבר, ואידוי המים מים המלח מוסיף ללחות היחסית שבעננים ולהורדת גשם בהרי מואב. גורם חשוב לחקלאי התלוי במטר הוא יציבות המשקעים לאורך השנים. בשפלת יהודה ממוצע הגשמים הוא כ-550 מ"מ לשנה, אך המינימום יורד ל-200 מ"מ בשנות בצורת.¹ בהרי צפון מואב הממוצע נמוך יותר – 450 מ"מ, אך המינימום איננו יורד מ-350 מ"מ. מי הגשמים נכנסים לאגן המים התת קרקעי ויוצאים דרך המעיינות הרבים שבאזור. כמו כן, המים נסחפים גם מזרחה אל אגן הג'אפר, המתמלא במים בחורף ומהווה מקור מים עבור הצאן בשאר ימות השנה. באמצעות אגן הניקוז הגדול והנרחב של נחלי ארנון וזרד, שיטפונות המים בימי גשם סוחפים עימם אדמה פורייה ממזרח אל מישורי רמת מואב ומהם אל ים המלח. גם הירדן, המגיע מצפון, סוחף אדמה פורייה בפיתולי נתיבו ומשקיע את הסחף בפיתוליו שבדרום.

בשנות הרעב שבתקופת האבות נדדו האבות למצרים, בשל הצטיינותה בפוריות יציבה לעומת ארץ ישראל המערבית. בשנות הרעב כמאתיים שנה לאחר כיבוש הארץ, נדדו אנשים ליעד אחר; למואב הפורייה שבמזרח: "וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה לְגוֹר בְּשָׂדֵי מוֹאָב" (רות א:א).² שנים לאחר מכן, כשממלכת ישראל שלטה במואב, גבתה ישראל מיסים ממואב, לא בכסף וזהב אלא בתוצר החקלאי הזמין והסחיר – הצאן: "וַיִּשְׁעַם מֶלֶךְ מוֹאָב הָיָה נֹקֵד וְהִשִּׁיב לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מֵאֵה

פרשת בנות מואב מתרחשת בעת ישיבת העם בשיטים: "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּים וַיִּחַל הָעָם לְזָנוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב. וַתִּקְרָאנָה לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכְלֵן הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְאֱלֹהֵיהֶן. וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר" (במ' כה:א-ב). שלושים ותשע שנה לפני כן, הזהיר הקב"ה את ישראל בדיוק מפני אירוע כזה: "וְקָרָא לָךְ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחֹךָ. וְלִקְחָתָּ מִבְּנֵיתֶיךָ לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְּנֵיתֶיךָ אַחֲרַי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת בְּנֵיךָ אַחֲרַי אֱלֹהֵיהֶן" (שמ' לד:טו-טז). ואכן בשיטים אכלו בני ישראל מזבחי מואב, ולבסוף זנו עם בנותיהם ונצמדו לבעל פעור.

מה מיוחד בחבל ארץ זה ובנותיו שהכשילו כל כך את ישראל? למה דווקא שם התממש החזון הקשה שעליו הוזהרו בהר סיני? נראה כי סיבות גאוגרפיות וסוציולוגיות הביאו לחיבור בין לוחמי ישראל לבנות מואב. בעקבות הדיון הזה אראה כיצד סיפור בעל פעור שימש את חז"ל כמקור השראה בבואם לגזור גזירות שנועדו להפריד בין ישראל ובין הגויים.

פוריות האדמה בצפון מואב

בעת העתיקה הייתה הפרנסה בעיקר מחקלאות שסיפקה את הצרכים הבסיסיים לקיום. עובדי האדמה ומגדלי הצאן היו תלויים באיכות האדמה והשקייתה. איכות הקרקע נמדדת בשלושה רכיבים: כמות המשקעים, כמות החומר האורגני שבקרקע ורכיבים מפרים שבה, כגון אחוז החרסית. ככל שיש יותר משקעים, יש יותר צמחייה, ולאחר שהיא נרקבת היא הופכת לחומר אורגני בקרקע.

אחת הסיבות לפוריות אדמת צפון מואב היא גובהה, הגורם לשונות נמוכה בכמות המשקעים שבין השנים.

1 על התפתחות מדידות הגשמים בארץ ישראל המערבית והמזרחית

<http://www.zionistarchives.org.il/AttheCZA/Pages/Meteorologia.aspx>

2 ראו דב אשבל, "ויהי רעב בארץ", ידיעות בחקירת ארץ ישראל כ"ט תשכ"ה.

* שלום קולין, אפרת.

* המאמר מוקדש לע"נ מורתי לתורה, אסתר שפרעם לבית גבירצמן ע"ה: בנועם הליכותיה וביושר דעתה הקנתה אהבת תורה לכל תלמידיה.

ישראל חבל ארץ זה מסיחון: "וַיִּירֶשׂ אֶת אֶרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד יְבֶקֶת" (במ' כא:כה).⁵

מכיוון שפוטנציאל המרידה לאחר כיבוש היה בעיקר של הגברים, הנוהג היה שהכובש הורג את הגברים בארץ הנכבשת או מגלה אותם.⁶ כך עשה סיחון למואב: "נָתַן בְּנָיו פְּלִיטִים וּבְנֹתָיו בְּשָׁבִית לְמֶלֶךְ אֲמָרִי סִיחֹן" (במ' כא:כט), כך עשו ישראל לאמורי: "וַיִּאָּסֶף סִיחֹן אֶת כָּל עַמּוֹ וַיֵּצֵא לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל וַיִּכְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי חֶרֶב" (שם, כג-כד), וכך עשו ישראל גם למדיינים שהיו בשטחים אלו: "וַיִּצְבְּאוּ עַל מְדִינַת כְּאֶשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וַיִּהְרְגוּ כָּל זָכָר" (במ' לא:ז).

המפגש בין גברי ישראל לבנות מואב

התוצאה של ארבעת הכיבושים התכופים של מואב הצפונית במשך מספר שנים הייתה אוכלוסייה המורכבת מנשים וילדים בלבד. כניסת ישראל למואב הצפונית והישיבה שם הביאה את בני ישראל לפגישה עם אוכלוסייה מואבית נשית. ממוצע גיל הגברים בישראל היה צעיר, היות שהגבר המבוגר ביותר כעת היה לכל היותר בן 60 (פרט למשה, יהושע וכלב). הנשים המואביות שהיו זקוקות לכוח גברי לצורך חיותן והגנתן ראו בבני ישראל הזדמנות להמשך קיומן.

במשך 40 שנות הנדודים במדבר, מושא התקווה של עם ישראל היה לשבת על אדמתו. בארבעים שנות נדודים במדבר הם נפגשו רק עם חומסים ופוגעים כעמלק והכנעני שבערד, ועקפו עמים היושבים בארצם כגון אדום, מואב ובני עמון. כעת הם הפסיקו לנדוד וכרע מהעם כבר התיישב קבע ובנה ערים למגוריהם: "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁטִים" (במ' כה:א) – פסוק זה מצביע על שינוי דרמטי באורח חייהם.⁸ החיבור החברתי בין הנשים המואביות ובין הגברים מישראל נוצר מיידית, ונראה כי קרבת שפת מואב לעברית המקראית סייעה לכך.⁹

5 להיבטים הגאוגרפיים ראו: דוד בן גד הכהן, "והב בסופה ושבתי ער – הערות למסלול מסע בני ישראל במואב", **קתדרה** 95, ניסן תש"ס.

6 עמוס חכם, "שבויים בעת העתיקה" **בדף לתרבות יהודית** מס. 279, מ. החינוך אלול התשס"ט: "בעולם העתיק היו הגברים של האויב המנוצח נהרגים בדרך כלל, והנשים והטף נשבים ונכבשים לעבדים ולשפחות"; וראו מאיר בר אילן, **דף שבועי** לפרשות מטות-מסעי תשס"ט, מס' 818, העוסק בנושא המתת שבויים.

7 תוספות בבא בתרא קכא ע"א בעקבות מדרש איכה, מחריג 15,000 שנשארו בחיים.

8 ספרי במדבר קלא: "לפי שהיו ישראל במדבר ארבעים שנה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון באו ועשו מלחמה עם סיחון ועוג ונפלו בידן ונטלו כל מה שלהם... התחילו מבזבזין את הבזה... לפי שלא היו מבקשים אלא כלי כסף וכלי זהב."

9 מכתובות מואביות שנמצאו רק מן המאה התשיעית לפנה"ס והלאה (מאות שנים אחרי זמן ההתרחשות המשווער של פרשת בנות מואב) מסתבר שמדובר בשתי

אֶלֶף פְּרִים וּמֵאָה אֶלֶף אֵילִים צֹמֶר" (מל"ב ג:ד). התופעה של יציבות ירידת הגשמים במואב, לעומת זו שבארץ ישראל המערבית, הייתה מוכרת גם בתקופת התנאים. כחלק מסיפורי תפילות ותעניות בעת רעב ובצורת אנו קוראים במסכת תענית: "ר' חייא בר לולייני שמע את אותם העננים שאומרים זה לזה: הבה נלך ונביא מים בעמון ומואב בעבר הירדן" (בבלי תענית כה ע"א, בתרגום שטיינזלץ).

יציבות כמויות המים ואיכות האדמה והצאן גרמו לרצון לשלוט על רמת מואב שמצפון לנחל ארנון, וכך היא נכבשה מספר פעמים עוד בטרם הגיעו לשם בני ישראל.

כיבושי צפון מואב ותוצאתם הדמוגרפית

בשנים שקדמו להתיישבותם של בני ישראל, עברה רמת מואב הצפונית ארבעה כיבושים.

בתחילה, כל עבר הירדן היה בשליטת הרפאים, ככתוב על חלקה הצפונית: "רַק עוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן נִשְׂאָר מֵיְתֵר הַרְפָּאִים" (דב' ג:יא), על חלקה המרכזי – עמון: "רַפָּאִים יָשְׁבוּ בְּהַ לְפָנִים" (דב' ב:יט), ועל חלקה הדרומי – מואב: "הָאֲמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָּהּ ... רַפָּאִים יִחְשְׁבוּ אֶף הֵם כְּעַנְקִים וְהַמְּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֲמִים" (שם ט).

במלחמה הראשונה כבשו העמונים מהרפאים את השטח מהיבוק דרומה עד הארנון. שכן, רק על עמון ולא על מואב משה מציין שהכניעו את הרפאים: "רַפָּאִים יָשְׁבוּ בְּהַ לְפָנִים ... וְהַעַמֹּנִים ... וַיִּירֶשְׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם" (דב' ב:ט). מלך בני עמון אומר בטענתו ליפתח: "כִּי לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת אֶרְצִי בְּעֻלּוֹתַי מִמְּצָרִים מֵאַרְנֹן וְעַד הַיַּבֵּק וְעַד הַיַּרְדֵּן" (שו' יא:ג).³ יפתח אינו מכחיש בתשובתו את הטענה שהארנון היה הגבול הדרומי של עמון, אך עונה למלך עמון שישראל כבש ארץ זו מידי סיחון ולא מהעמונים. כלומר, מלך עמון הציג את האמת ההיסטורית באופן חלקי בלבד, ולפיכך טענותיו אינן מוצדקות.

במלחמה השנייה השתחררה מואב משליטת העמונים, ככתוב על המלך סיחון: "וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרֵאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת כָּל אֶרְצוֹ מִיַּד עַד אֲרֹנֹן" (במ' כא:כו). כלומר, מלך מואב הראשון פרק מעליו את עול השליטה העמונית שהייתה עד הארנון, ומואב הפכה לאומה השולטת בכל ארצה, עד לכיבושה ע"י סיחון.

במלחמה השלישית כבש סיחון, כאמור, את חבל מואב הצפוני עד לנחל ארנון.⁴ ובמלחמה הרביעית כבשו

3 מלבי"ם על אתר: "טרם שכבשה סיחון ... וכפי הנראה היה מלך בני עמון מושל אז גם על ארץ מואב."

4 על התיישבות האמר בארץ כנען וסביבותיה, ראו: בנימין מזר, "ארץ כנען ערב תקופת האבות", **מחקרים בידעית הארץ ועתיקותיה**, 1954.

עובד כוכבים שעשה משתה לבנו וזימן כל היהודים שבעירו, אע"פ שאוכלין משלהן ושותין משלהן ושמש שלהן עומד לפניהם, מעלה עליהם הכתוב כאילו אכלו מזבחי מתים שנאמר: וְקָרָא לָךְ וְאָכַלְתָּ מִזְבְּחוֹ (ח ע"א).

רבא מעיר (תרגום ופירוש שטיינזלץ):

אם כן, אם זו הייתה המשמעות, שיאמר המקרא וְאָכַלְתָּ מִזְבְּחוֹ בלבד, מה פירוש התוספת בכתוב וְקָרָא לָךְ? לומר שמשעת קריאה אסור.

כלומר, הדגש ההלכתי איננו על מעשה בודד, אלא על שרשרת מעשים, שכל רכיב שבה לא ניתן לנתקו מתוצאתו ולומר שהוא מותר עצמאית. שכן, "וְקָרָא לָךְ" מביא ל"וְאָכַלְתָּ מִזְבְּחוֹ". מכיוון שהקשר החברתי הוא שהביא לכך שהגוי הזמין יהודים למשתה שהוא ערך לבנו, ההיענות להזמנה ולא רק ההגעה למשתה אף היא נאסרה, שכן היא הייתה עלולה להוביל לביצוע האיסור של "וְאָכַלְתָּ מִזְבְּחוֹ".

אפילו

עיסוקו של כותב מאמר זה הוא בעולם המחשבים. האמונה בנצחיות התורה, ש"זאת התורה לא תהא מוחלפת", מחייבת אותנו לשאול מהי המשמעות הרלוונטית של פרשת בנות מואב להיום, ומהו הסיכון הטמון במפגש עם תרבות זרה. מפגש זה, שהצריך בעבר תנועה פיזית של האדם, יכול כיום להיות מונכח בבית באמצעות האינטרנט ולחיצת מקש. אמרתו של הרב שרלו: "מעולם לא היה מפיץ תורה גדול והמוני יותר מהאינטרנט" היא אמיתית, וחלק גדול של המידע שבמאמר זה מקורו מאיסוף באינטרנט. על כן נראה שהרלוונטיות של פרשת בנות מואב כאן והיום היא בישום מוקפד על "וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב" (במ' כג:ט), על מנת שלא להגיע לעצתו של אותו רשע: "וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר" (במ' כה:ג).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון

עורכת לשון: רחל הכהן שיף

במפגש ראשוני של עם המפסיק לנדוד ומתיישב בציוויליזציה הראשונה שפגש, במפגש זה שבין גברים צעירים לנשים הזקוקות לכוח גברי מפרנס ומגן, התפתח האירוע בדיוק לפי המתכון שהקב"ה הזהיר מפניו: "וְקָרָא לָךְ וְאָכַלְתָּ מִזְבְּחוֹ... וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרַי אֲלֵהֶיךָ וְהָזְנוּ אֶת בְּנֵיךָ אַחֲרַי אֲלֵהֶיךָ" (שמ' לד:טו-טז). הנשים הזמינו את הגברים קודם כל לאכול, אחר כך הזמינום לזנות במובן המילולי ולאחר מכן גם במובן המטפורי של עבודת אלילים.

גזירות "מפני בנותיהן"

האם אנו מוצאים קשר ישיר בין הטראומה הגדולה שקרתה בערבות מואב לבין ההלכות המחמירות בקשר לאכילה משותפת עם גויים? כל עוד אין מדובר בעבודה זרה ממש, איסורים אלה הם גזרות חכמים. בתוספות (עבודה-זרה לא ע"ב, ד"ה מפני מה) מפורש על איסור שיכר: "איסור שכר לא מצינו לא במשנה ולא בברייתא ושמא בימי האמוראים אסרוהו"¹⁰ ברוב הגזרות קיים מאפיין שהוא תיאור של סדרת מעשים שכל אחד הוא תוצאה של קודמו, כנראה בהשראת הכתוב. שכן, הן אזהרת הקב"ה "וְקָרָא לָךְ, וְאָכַלְתָּ מִזְבְּחוֹ...", הן סיפור האירוע שבשיטים: "וַיַּחַל הָעַם לְזָנוֹת אֶל בְּנוֹת מוֹאָב, וַתִּקְרְאוּן לָעַם לְזִבְחֵי אֲלֵהֶיךָ, וַיֹּאכַל הָעַם, וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְאֲלֵהֶיךָ", מתארים סדר פעולות דומה: אכילה, זנות ולבסוף עבודה זרה. מדרש ההלכה בספרי (במדבר קלא) מרחיב את התיאור של כל שלב בסיפור:¹¹ בניית חנויות קטנות ("ובנו להם קולין...") שבהן נשים זקנות מוכרות בפתחן דברי מאכל, צעירות המושכות את הקונה פנימה באמצעות מחיר זול יותר, המשך הפיתוי בין, הגורר לפיתוי מיני, המוביל למעשים שהם עבודה זרה.

איסורי אוכל של גויים מתוארים בגמרא כחלק מ"ח גזרות: גזרו איסור על פתן ועל שמנן משום יינן, ועל יינן גזרו איסור משום שהוא מביא לקירוב הלבבות ויבואו לשאת את בנותיהן, ועל בנותיהן משום דבר אחר (בבלי שבת יז ע"ב משולב בפירוש שטיינזלץ).

"דבר אחר" פירושו, כמובן, עבודה זרה. במסכת עבודה-זרה שבה מפורטים ומורחבים איסורי מאכלם של גויים, מלמד ר' ישמעאל:

שפות אחיות, שהדמיון ביניהן עולה על כל דמיון לשפה שמית אחרת. אדם היודע עברית מקראית יכול להבין 95% מהכתובות המואביות. תודתי לפרופ' חגי משגב על אינפורמציה זו.

10 הרמב"ם בדיני מאכלות אסורות (יז, ט) מדגיש על יין ופת ובישולי גויים "שאין לאיסורם עיקר מן התורה", והחכמים "גזרו עליהן".

11 במקום זה דלעיל, שהמדרש מספר על צמידות מעשים ותוצאותיהם, מוסיף רבי עקיבא: "כל פרשה שסמוכה לחברתה למדה הימנה".